

УДК 378.016: [373.3.016:57.081.1]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/31.214349>

Інна СТАХОВА,
orcid.org/0000-0002-8942-6248
асистент кафедри дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) *Kachayloinna@gmail.com*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкриваються методичні аспекти формування готовності майбутніх учителів до природоохоронної діяльності. Проаналізовано низку наукових, навчально-методичних джерел, екологічних законів України та визначено поняття «готовність» та «природоохоронна діяльність». Наведено аргументи необхідності формування готовності до природоохоронної діяльності, а саме: високий рівень екологічного невігластва населення; необхідність приймати кардинальні рішення для захисту природного середовища; багатогранні можливості самореалізації в процесі вивчення дисциплін природничого циклу. Вагоме значення у формуванні готовності до природоохоронної діяльності мають такі дисципліни, як природознавство, екологія, ботаніка, зоологія, біологія, землезнавство, методика вивчення природознавства, технології формування природничо-наукової компетентності учнів тощо. Готовність до природоохоронної роботи здійснюється через морально-ціннісні установки та свідому відповідальність за стан навколишнього середовища, ціннісне розуміння багатогранності природи для суспільства загалом та кожної особистості зокрема; аналіз та систематизацію екологічних явищ з позицій власної причетності до охорони природного середовища; виховання еколого доцільної поведінки. Встановлено, що у процесі фахової підготовки майбутніх учителів формування готовності до природоохоронної діяльності здійснюється під час аудиторних (лекційних, практичних, лабораторних) занять та позааудиторних занять (відвідування факультативів, наукових гуртків, участь у проєктній діяльності, екологічних акціях), самостійної роботи та педагогічної практики. Визначено, що ефективності екологічного виховання студентів сприяє використання інноваційних педагогічних технологій. Нами проведено опитування викладачів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кафедри дошкільної та початкової освіти і встановлено, що навчальні дисципліни не тільки природничого циклу, але й професійної та фахової підготовки сприяють формуванню готовності студентів до природоохоронної діяльності.

Ключові слова: природоохоронна діяльність, майбутні вчителі початкової школи, аудиторна робота, позааудиторна робота, самостійна робота, педагогічна практика.

Inna STAKHOVA,
orcid.org/0000-0002-8942-6248
Assistant at the Department of Preschool and Primary Education
Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnitsia, Ukraine) *Kachayloinna@gmail.com*

METHODOLOGICAL ASPECTS OF FORMATION THE READINESS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR ENVIRONMENTAL ACTIVITY

The article reveals the methodological aspects of forming the readiness of future teachers for environmental activities. A number of scientific, educational and methodological sources, ecological laws of Ukraine are analyzed and the concepts of "readiness" and "environmental activities" are defined. Arguments of necessity of formation of readiness for nature protection activity are given, namely: high level of ecological ignorance of the population; the need to make drastic decisions to protect the environment; multifaceted opportunities for self-realization in the process of studying the disciplines of the natural cycle. Important in the formation of readiness for environmental activities are such disciplines as science, ecology, botany, zoology, biology, geology, methods of studying science, technology for the formation of scientific competence of students and more. Readiness for environmental work is carried out through moral and value attitudes and conscious responsibility for the state of the environment, value understanding of the diversity of nature for society in general and each individual in particular; analysis and systematization of ecological phenomena from the standpoint of their own involvement in environmental protection; education of ecologically appropriate behavior. It is established that in the process of professional training of future teachers the formation of readiness for environmental activities is carried out during classroom (lecture, practical, laboratory) classes and extracurricular activities (attending electives, research groups, participation in project activities, environmental actions), independent work and pedagogical practice. It is determined that the effectiveness of environmental education of students contributes to the use of innovative pedagogical technologies. We conducted a survey of teachers of Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Department of Preschool and Primary Education and found that academic disciplines not only the natural cycle, but also professional and professional training contribute to the formation of students' readiness for environmental activities.

Key words: nature protection activity, future primary school teachers, classroom work, extracurricular work, independent work, pedagogical practice.

Постановка проблеми. Питання екологічної безпеки посідає нині першочергове місце у світовій політиці та набуває планетарного масштабу. Боротьба з екологічною кризою (очищення водойм, запобігання вирубці лісів, зменшення парникового ефекту, подолання наслідків стихійних лих) буде неефективною, якщо не виховувати екосвідоме населення, здатне не тільки раціонально використовувати природні ресурси, але й дбати про збереження та відновлення довкілля. Екологічну культуру населення варто виховувати ще із молодшого шкільного віку, адже це сенситивний період розвитку кожної особистості, саме в цей час дитина знайомиться з основами природничих наук і важливо, щоб це знайомство не було теоретично-прагматичним, а сприяло на внутрішньому духовному рівні пізнанню природи шляхом емпатійного співпереживання та ґрунтовних знань, практичних умінь та навичок формування бережливого ставлення до природного середовища. Саме тому сучасні педагогічні заклади вищої освіти отримали важливе завдання – підготувати педагогів високого професійного гатунку, здатних до природоохоронної діяльності у початковій школі та забезпечення ефективних результатів своєї праці, зокрема, формування екологічної компетентності та компетентності у природничих науках своїх вихованців. Готовність до природоохоронної діяльності майбутніх педагогів є показником високого професіоналізму, екологічної свідомості та ерудованості у різних природничих науках.

Аналіз досліджень. Необхідність раціонального та культурного використання природних ресурсів, формування екологічної свідомості населення, участь у природоохоронній діяльності розкрито у Законі України «Про охорону навколишнього середовища», Постанові КМУ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», розпорядженні КМУ «Про схвалення Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища» тощо. Важливість залучення майбутніх учителів до природоохоронної діяльності висвітлено у нормативних документах нашої держави, а саме у законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції екологічного виховання, Концепції «Нова Українська школа», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») тощо. Питаннями професійної підготовки учителів у закладах вищої освіти займалися О. Акімова, А. Алексюк, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Кремень, С. Максименко,

О. Пехота, В. Сластьонін, В. Шахов та ін. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи вивчали Н. Бібік, О. Дубасенюк, Н. Кичук, О. Комар, Н. Кузьміна, О. Савченко, С. Сисоєва, І. Шапошнікова. Особливості формування готовності студентів до професійної діяльності розглядали С. Гончаренко, Л. Григоренко, С. Максименко, Л. Кадченко, Т. Степанова та ін. Загальні питання готовності до природоохоронної діяльності висвітлили у роботах Т. Байбара, Н. Баюрко, В. Бровдій, Г. Пустовіт, С. Дерябо, М. Дробноход, В. Краєвський, В. Крисаченко, С. Люленко, Н. Назарова, В. Серіков, С. Шмалей, В. Ясвін та ін. Формування готовності майбутніх педагогів до природоохоронної діяльності під час навчання у закладах вищої освіти досліджували Л. Бордонська, О. Голубєва, О. Григорович, М. Дяченко-Богуш, Т. Зоріна, С. Клепко, О. Свистак-Яроцька, З. Плохій та ін.

Мета статті – розкрити методичні особливості формування готовності до природоохоронної діяльності майбутніх учителів початкової школи під час навчання у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У своїх дослідженнях С. Максименко доводить, що готовність – це цілеспрямоване вираження особистості, яке полягає в усталених переконаннях, поглядах, мотивах, почуттях, вольових та інтелектуальних якостях, знаннях, практичних навичках та установках (Максименко, 2006: 142). Натомість Л. Григоренко переконана, що готовність – це сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які забезпечують результативність діяльності (Григоренко, 2005: 22). Л. Кадченко характеризує поняття «готовність» як складне особистісне утворення, яке спрямоване на забезпечення високих результатів педагогічної роботи і включає в себе професійно-моральні погляди та переконання (Кадченко, 2012: 12). Готовність до природоохоронної діяльності майбутніх учителів В. Танська пояснює як інтегровану особистісну якість, яка відображає психолого-педагогічні, методичні, природоохоронні та соціально значущі знання, практичні уміння якісної організації освітнього процесу (Танська, 2005: 2). Проте Н. Казанішена наполягає на тому, що професійну готовність до природоохоронної діяльності необхідно розглядати як комплексне поєднання взаємопов'язаних складників – педагогічної та особистісної готовності, які, незважаючи на різновекторність, є цілісним утворенням, що характеризуються досить сформованою науковою картиною світу та здатністю на компетентному рівні передавати свої знання, формуючи в учнів

бережне ставлення до природного довкілля (Казанішена, 2009: 26). С. Люленко наводить такі аргументи необхідності формування готовності до природоохоронної діяльності, а саме: високий рівень екологічного невігластва населення; необхідність приймати кардинальні рішення для захисту природного середовища; багатогранні можливості самореалізації в процесі вивчення дисциплін природничого циклу (Люленко, 2014: 103–104).

Формування готовності до природоохоронної діяльності майбутніх учителів відбувається у процесі навчання у закладі вищої освіти. Сприяють цьому вивчення таких дисциплін, як природознавство, екологія, ботаніка, зоологія, біологія, землезнавство, методика вивчення природознавства, технології формування науково-природничої компетентності учнів тощо. Вивчення циклу природничих дисциплін відбувається під час аудиторних та позааудиторних занять, практики у початковій школі, самостійної підготовки. Аудиторна підготовка передбачає відвідування студентами лекційних, семінарських, практичних та лабораторних занять, виконання контрольних і самостійних робіт, участь у колоквиумах та консультаціях; своєчасну здачу виконаних завдань; звітування про виконану роботу (захист проекту, курсової роботи, здача іспиту) (Максименко, 2006: 151). У ході вивчення циклу природничих дисциплін доречним є використання вступних («Становлення та розвиток методики природознавства»), інформаційних («Форми організації природознавства у початковій школі», «Методи та засоби ознайомлення учнів із природничими явленнями та поняттями») та оглядових лекцій («Організація навчання природознавства у малокомплектній школі», «Позаурочна та позакласна робота з природознавства»), а також проблемних лекцій, лекцій-візуалізацій, лекцій із запланованими помилками, лекцій-прес-конференцій. Практичні заняття спрямовані на аналіз теоретичного матеріалу, поглиблення науковотеоретичних знань; вони стимулюють студентів до осмисленого засвоєння знань, формування наукової картини світу («Атмосфера – повітряна оболонка Землі», «Всесвіт. Сонячна система», «Морфолого-біологічний аналіз рослин»). Лабораторні заняття передбачають вироблення конкретних умінь та навичок догляду за рослинним та тваринним світом, орієнтування на місцевості, роботу з необхідним обладнанням тощо («Предметний урок у початковій школі», «Організація практичної роботи з природознавства у роботі з молодшими школярами»). Закріпити та погли-

бити знання з природничо-наукових дисциплін допомагає позааудиторна робота. А. Марушкевич переконаний, що позааудиторна діяльність – це один із незмінних чинників професійно-педагогічної підготовки та становлення особистості майбутнього вчителя, особлива форма організації освітнього процесу студентів, що передбачає більш детальне та досконале вивчення певного предмета (Марушкевич, 2006: 62). Характерною відмінністю позааудиторної роботи від аудиторної є те, що вона здійснюється у специфічних формах, вибір і використання яких суб'єктами організації позааудиторної діяльності здійснюється на демократичних засадах. Формуванню інтересу до природничо-наукових дисциплін майбутніх учителів та зокрема бажання займатися природоохоронною діяльністю сприяють такі форми позааудиторної роботи, як: зустрічі з відомими екологами, природозахисниками; участь у відповідних гуртках, акціях та проектах, відвідування факультативів з природничо-наукових дисциплін; активна діяльність у педагогічних та екологічних читаннях, конференціях, круглих столах, семінарах тощо.

Розширити природничий кругозір та налаштуватися на активну природоохоронну діяльність допомагає майбутнім педагогам самостійна робота з циклу природничих дисциплін. Л. Стахів доводить, що самостійна робота – це навчальна діяльність, яку організовує сам студент у зручний для нього час, вона залежить від його пізнавальних мотивів; самостійна робота є різнобічним, поліфункціональним явищем і має не тільки навчальне, а й особистісне та суспільне значення (Стахів, 2012: 76). Значну роль для активізації ефективної самостійної роботи студентів відіграє продуктивно спланована співпраця науково-педагогічних працівників та майбутніх учителів, створення позитивної атмосфери в їхніх стосунках, використання активних методів і форм організації навчання. Суттєвому підвищенню результативності самостійної роботи майбутніх педагогів у процесі методичної підготовки сприяє використання стандартизованого контролю, тестування, а також здійснення самоконтролю студентами за результатами самостійної навчальної діяльності (Марушкевич, 2006: 66). До самостійної роботи належить виконання домашніх завдань, відвідування екологічних вечорів, участь у екскурсіях, природоохоронних акціях, КВК, клубах тощо.

Набути необхідного молодим спеціалістам досвіду, практичних навичок та умінь, спробувати себе у ролі вчителя початкової школи допоможе проходження педагогічної практики. У більшості

педагогічних закладів вищої освіти майбутні педагоги проходять на I–II курсах польову педагогічну практику, яка допомагає краще пізнати флору та фауну певної місцевості (лісу, парку, луку, галявини); сформуванню взаємозв'язки між об'єктами природи; зрозуміти особливості життєдіяльності природного середовища; виховує бережне ставлення до довкілля. Пізніше на III–IV курсах під час активної практики у початковій школі студенти мають можливість набути природничо-наукові знання реалізовувати у практичній діяльності, проводячи уроки природознавства («Я досліджую світ»), організовуючи проєктну діяльність молодших школярів («Чарівна українська земля», «Вода – джерело життя», «Перелітні птахи, чекаємо на вас», «Збережемо первоцвіти» тощо), організовуючи екскурсії до парку, лісу, водойм, ботанічного саду, зоопарку, станції юних натуралістів.

У процесі формування готовності майбутніх учителів до природоохоронної діяльності викладачі часто використовують педагогічні технології, такі як особистісно орієнтовані, проєктні, інформаційно-комунікаційні, інтерактивні, інтегровані, дослідницькі, креативні, естетико-екологічні. Майбутні вчителі залучаються до ділових та дидактичних ігор, диспутів, конференцій, розв'язання проблемних екологічних ситуацій, розробки авторських конспектів уроків, сценаріїв позаурочних та позакласних заходів з природознавства для молодших школярів.

На думку М. Дяченко-Богун, формування готовності до природоохоронної діяльності здійснюється через морально-ціннісні установки та свідому відповідальність за стан навколишнього середовища, ціннісне розуміння багатогранності природи для суспільства загалом та кожної особистості зокрема; аналіз та систематизацію екологічних явищ з позицій власної причетності до охорони природного середовища; формування відповідального ставлення за стан природного довкілля, стійке бажання налагодити гармонійні стосунки з Природою, займатися природоохоронною діяльністю; нагромаджувати природоохоронні знання та вміння, критично аналізувати причини і наслідки антропогенного впливу на природне середовище; виховання діяльнісного ставлення до навколишнього середовища шляхом актуалізації абсолютних цінностей природоохоронної культури (Дяченко-Богун, 2014: 75).

На базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського нами було проведено опитування викладачів кафедри дошкільної та початкової освіти (всього

15 респондентів) з метою визначення особливостей формування готовності до природоохоронної діяльності студентів на різних дисциплінах фахової підготовки. Так, викладач математики та методики викладання математики у початковій школі Вікторія І. (педагогічний стаж – 18 років) стверджує, що математичні та природничі дисципліни тісно переплітаються, у ході вивчення математики студенти розв'язують велику кількість завдань природничого змісту, які розширюють їхній кругозір, впливають на панорамність мислення. Надія К., викладач української мови та дитячої літератури (педагогічний стаж – 26 років), доводить, що майбутні педагоги знайомляться із поетичними та прозовими творами багатьох митців слова. Екологічному вихованню сприяють казки Г. Барвінок, В. Біанкі, Б. Грінченка, Н. Забіли, О. Іваненко, О. Лопатіної, Н. Павлової, З. Плохій, М. Пономаренко, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших. Часто у самому змісті творів спостерігаються конкретні екологічні зв'язки, на яких акцентується увага майбутніх педагогів, наприклад: вірш М. Позанської «Спасибі люди, що зростили ліс», О. Олеся «Не беріть із зеленого луку верби», В. Іваненко «Як риби у полі ростуть», «Північні приятелі» тощо. Викладач історії педагогіки Тетяна К. (педагогічний стаж – 21 рік) переконана, що формуванню готовності до природоохоронної діяльності майбутніх учителів сприяє вивчення досвіду таких класиків педагогіки, як Я. Коменського, Дж. Локка, Ж. Руссо, Й. Песталоцці, К. Ушинського. Особливе значення має творчість та педагогічна діяльність В. Сухомлинського, його уроки під відкритим небом, насаджування трояндових та бузкових алей, уроки милування природою тощо. Викладач технологій естетико-екологічного навчання Лариса П. (педагогічний стаж – 19 років) впевнена, що для формування готовності до природоохоронної діяльності майбутніх учителів необхідно використовувати такі форми роботи, як театр природи, екскурсії, вебквести, створення мультфільмів та пластичних етюдів природничого характеру тощо. Опитування викладачів свідчить, що на кожному з предметів фахової підготовки майбутніх учителів відбувається більшою чи меншою мірою формування готовності студентів до природоохоронної діяльності.

Висновки. Загалом, складна екологічна ситуація, нагальні проблеми навколишнього середовища стимулюють суспільство до прийняття радикальних рішень стосовно бережливого ставлення до навколишнього середовища. Так, педагогічні заклади вищої освіти активно здійснюють підготовку

педагогів до природоохоронної діяльності, основним завданням яких є виховання гуманної, екологічно свідомої поведінки населення стосовно навколишнього середовища. Формуванню готовності студентів до природоохоронної діяльності сприяє аудиторна, позааудиторна, самостійна робота

та педагогічна практика; використання інноваційних педагогічних технологій тощо. Активна педагогічна діяльність викладачів, тісний взаємозв'язок зі студентами дають змогу на внутрішньому інтелектуальному та духовному рівні сформувати готовність до природоохоронної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григоренко Л. Самостійна робота як фактор підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 22–24.
2. Дяченко-Богун М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Педагогічні науки*. 2014. Вип. 14. С. 74–79.
3. Кадченко Л. П. Самостійна робота як важливий компонент формування професійної компетентності сучасного вчителя. *Кривий Ріг*. 2012. С. 10–17.
4. Казанішена Н. Педагогічна практика як складник процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до екологічного виховання учнів. *Науковий збірник Уманського державного педагогічного університету*. Умань. 2009. № 30. С. 25–34.
5. Люленко С. О. Підготовка майбутнього вчителя природничих дисциплін до природоохоронної роботи в загальноосвітній школі. Умань. 2014. 200 с.
6. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ. 2006. 256 с.
7. Марушкевич А. А. Педагогіка вищої школи. Київ. 2006. С. 62–67.
8. Стахів Л. Педагогічні технології у початковій школі на прикладі уроків з природознавства у 3 класі : навчально-методичний посібник. Дрогобич. 2012. 120 с.
9. Стахова І. А. Теоретичні аспекти формування готовності майбутніх учителів початкової школи до природоохоронної діяльності. Вінниця. 2020. Випуск 61. С. 153–157.
10. Танська В. В. Формування готовності майбутніх учителів біології до екологічної освіти старшокласників. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2016. Вип. 25. С. 216–218.

REFERENCES

1. Hryhorenko, L. (2005). Samostiina robota yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti pidhotovky maibutnikh pedahohiv do profesiinoi diialnosti. [Independent work as a factor in improving the effectiveness of training future teachers for professional activities]. Ukraine. *Ridna shkola*. No. 8, pp. 22–24 [in Ukrainian].
2. Diachenko-Bohun, M. (2014). Aktyvni metody navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi. [Active teaching methods in higher education]. Ukraine. *Pedahohichni nauky*. Vyp. 14. Pp. 74–79 [in Ukrainian].
3. Kadchenko, L. P. (2012). Samostiina robota yak vazhlyvyi komponent formuvannia profesiinoi kompetentnosti suchasnoho vchytelia. [Independent work as an important component of the formation of professional competence of a modern teacher]. Ukraine. *Kryvyi Rih*. Pp. 10–17 [in Ukrainian].
4. Kazanishena, N. (2009). Pedahohichna praktyka yak skladova protsesu pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly do ekolohichnoho vykhovannia uchniv. [Pedagogical practice as a component of the process of preparation of the future primary school teacher for ecological education of students]. Ukraine. *Naukovyi zbirnyk Umanskooho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, Uman, 2009, No. 30. Pp. 25–34 [in Ukrainian].
5. Liulenko, S. O. (2014). Pidhotovka maibutnoho vchytelia pryrodnychychk dystsyplin do pryrodookhoronnoi roboty v zahalnoosvitnii shkoli. [Preparing future teachers of natural sciences for environmental work in secondary school]. Ukraine. Uman. 200 p. [in Ukrainian].
6. Maksymenko, S. D. (2006). Heneza zdiisnennia osobystosti. [The genesis of the implementation of personality]. Ukraine. Kyiv. 256 p. [in Ukrainian].
7. Marushkevych, A. A. (2006). Pedahohika vyshchoї shkoly. [Pedagogy of high school]. Ukraine. Kyiv. Pp. 62–67 [in Ukrainian].
8. Stakhiv, L. (2012). Pedahohichni tekhnolohii u pochatkovii shkoli na prykladi urokiv z pryrodoznavstva u 3 klasi: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Pedagogical technologies in primary school on the example of science lessons in the 3rd grade: a textbook]. Ukraine. Drohobych. 120 p. [in Ukrainian].
9. Stakhova, I. A. (2020). Teoretychni aspekty formuvannia hotovosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do pryrodookhoronnoi diialnosti. [Theoretical aspects of forming the readiness of future primary school teachers for environmental activities]. Ukraine. Vinnytsia. Vypusk 61, pp. 153–157 [in Ukrainian].
10. Tanska, V. (2016). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv biolohii do ekolohichnoi osvity starshoklasnykiv [Formation of readiness of future biology teachers for ecological education of senior pupils]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, Vypusk 25, pp. 216–218 [in Ukrainian].